

KGAOLO YA BOBEDI

2.1 THEKNIKI

2.1.1 Matseno

Kgaolong ye, go yo hlalošwa kgopolo ye thekniki ge e lebane le dingwalo ka bophara, ka go šomiša dintlha tše di latelago:

- Tlhalošo ya thekniki
- Mehola ya thekniki
- Mehuta ya thekniki

2.1.1.1 Tlhalošo ya Thekniki

Fokkema (1998: 10-11), Rice le Waugh (1989: 16) gotee le Selden le Widdowson (1993: 27) ba hlaloša gore "Russian Formalists" ke basekaseki ba mathomo bao ba ilego ba lemoga gore mo letlalong la thulaganyo, bangwadi ba diriša dithekniki tše di fapafapanego ge ba beakanya ditaba tša dingwalo tša bona. Eagleton (1983: 2) o tiiša taba yeo ka go re:

Formalists see a literary work as an assemblage of devices which are interrelated elements or functions within a total textual system.

Polelo ye ya Eagleton e gatelela gore sengwalo se na le dithekniki tšeo di logaganego; tšeo di nago le mošomo wo di o dirago mo sengwalong. Bertens (2001: 31) o hlaloša gore mošomo woo ke wa go tšweletša kgopolo ye e tlwaelegilego gore e bonwe e ke ke ye mpsha, *'to make that which has become familiar ... strange again'*.

Ge go ka hlokomedišišwa polelo ya borateori ba, go tlo lemogwa gore ga ba itebanya le go hlaloša kgopolo ye thekniki bjalo ka ge go be go letetšwe, eupša seo ba se gatelelago ke mohola wa yona mo sengwalong. Ka fao go bohlokwa gore kgopolo ye thekniki e ke e hlalošwe ka botlalo ka ge e le karolo ye bohlokwa ya thulaganyo.

Lazarus le Smith (1983: 288) ba hlaloša kgopolo ye thekniki ka go re:

A technique is in general, an artist's working method. Technique is amongst other things, loosely a synonym for style.

Polelo ya borateori ba e šupa gore thekniki le mongwalelo ke selo se tee ka gore ba re *'a technique is a synonym for style'*. Tlhalošo ye e tsoša mathata ka gobane go ka thwe, dikgopolo tšeo ke mahlalošetšagotee. Ka go realo, tlhalošo

yeo ya bona ga e kgotsofatše; gomme go bohlokwa gore go hlalošwe seo thekniki e lego sona.

McLuthan (mo go Lazarus le Smith (1983: 289)), o bolela gore thekniki ke seo mongwadi a se bolelago goba a se boletšego ka go se ngwala. Ge a katološa tlhalošo yeo, Kerkhoff (1962:16) o hlaloša gore thekniki ke seo se bonwago, seo se thušago go tšweletša seo se bolelwago. Go tšwela pele Cohen (1973: 198) o bolela gore tšona dithekniki tšeo go thwego di bonwa mo sengwalong, ke didirišwa, ka gobane o re thekniki ke:

*Any resources or any combination of means used
by an author to shape his material.*

Ka go realo go ka thwe, Cohen o gatelela gore dithekniki ke ditlabelo tša mongwadi tša go hlama sengwalo sa gagwe.

Ka go le lengwe, Mampho (1999: 89) o lemoša gore tšona dithekniki tšeo ge di dirišwa mo sengwalong, di na le tswalano, gomme o kgonthiša seo ka go bolela gore thekniki ke kgopolo yeo e lebanego le kamano. Kamano yeo e na le mahlakore a mabedi, e lego lehlakore le le tsepamego ('vertical') le leo le rapamego ('horizontal'). Ge a tšwela pele o re kamano ye e tsepamego e lebane le papetšo ya diteng le thulaganyo ya sengwalo; mola kamano ye e rapamego e lebane le ge dikgaolo tša sengwalo (padi) seo di bapetšwa seng sa tšona.

Groenewald (1995: 32) o tšweletša pharologantšho ye nngwe ya thekniki ka go bolela gore thekniki e lebane le go rulaganywa ga ditaba ka go di tiiša goba ka go di aroša. Ke ka fao Mojalefa (1994: 158) le Mohlala (1994: 58) ba rego thulaganyo yeo ya ditaba e laolwa ke mokgwa wa mongwadi ka ge ba re thekniki ke mokgwa wo mongwadi a tšwetšago moko wa ditaba pele ka wona.

Go tšwela pele, Mojalefa (1995:24) o bolela gore thekniki e lebane le ditsejanatsejana tšeo mongwadi a di tšeago ge a hlaloša ditaba tša sengwalo sa gagwe.

Go akaretša ditaba tše, Mojalefa (1995: 38) o re thekniki ke kakanyo. E ka lemogwa ka kokwane goba sebopego se tee goba go feta. Dithekniki di theilwe godimo ga dikokwane goba dibopego gomme di bile di na le mošomo. Ke ka fao Marggraff (1996: 68) a thekgago polelo yeo ya Mojalefa ka go re:

*A technique can function in different ways
...Techniques functioning on level two are
henceforth termed structural techniques, while
those functioning on level three are termed
stylistic techniques. Stylistic techniques also have
a function to perform.*

Ka go realo, borateori ba ba utolla gore dithekniki tšeo di hwetšwago mo go thulaganyo le mo go mongwalelo, di na le mediro yeo di e phethagatšago.

2.1.1.2 Mehola ya dithekniki

Rice la Waugh (1989: 17) ba re ‘*Russian Formalists*’ ke basekaseki ba mathomo ba dingwalo bao ba ilego ba lemoga bohlokwa bja dithekniki mo dingwalong. Jefferson le ba bangwe (1989: 38) ba re go ya ka basekaseki bao ba Rašia, mošomo wo mogolo wa thekniki ke go fetola tirišo ye e tlwaelegile ya selo, tiragalo goba lentšu. Taba yeo e tiišwa ke Eikhenbaum (mo go Lemon le Reis, 1965:136) ge a re:

The concept of defamiliarization of that which is familiar, is brought about by the use of literary devices ... by the use of these devices, we no longer regard the objects of day to day experience as being typical and familiar.

Ka fao go ka thwe, dithekniki di na le mohola wa go swantšha, ka ge di dira gore dilo goba ditiragalo tšeo di bonwago letšatši ka letšatši, di fetoge dika.

Go tšwela pele, Mamabolo (1995: 89) o re bohlokwa bja dithekniki ke gore di thuša mongwadi go tšweletša bokgabo bja gagwe. Gape o re ke ka tirišo ya dithekniki fao mongwadi a kgonago go tšweletša dikganyogo tšeo a bilego le tšona ge a tla ngwala sengwalo sa gagwe. Tabeng yeo, Cohen (1973: 9) o tlaleleletša ka go bolela gore dithekniki di tšweletša maikutlo a mongwadi. Mark Schorer (mo go Lazarus le Smith, 1983: 288) o oketša polelo yeo ka go re maikutlo ao ke ona molaetša wa mongwadi, gomme mongwadi o bonagatša molaetša woo go babadi ka go diriša dithekniki. Ge a tšwetša pele taba yeo, Marggraff (1994: 126) o re ntle le go tšweletša maikemišetšo a mongwadi,

dithekniki di na le mohola wa go hlola phego ('*suspense*'); yeo e dirago gore sengwalo se be le maatlakgogedi.

Go akaretša dipolelo tša borateori ba, Groenewald (1993: 17) o re thekniki e na le mediro ye mebedi, e lego:

- Go gatelela, go godiša le go tiiša kgopolo ye e itšego
- Go lebantšha kgopolo yeo le moko wa ditaba

Ge a ruma ditaba tše, Mojalefa (1995: 24) o re go na le mehuta ye e fapafapanego ya dithekniki yeo e ka šomišwago ke mongwadi. Ke go re, go na le dikokwane tše mmalwa tša tšwetšopele tšeo, ge mmadi a ka di diriša, di fetogago dithekniki. Ka go realo, fa go utollwa gore ge bangwadi ba rulaganya ditaba tša dingwalo tša bona, ba diriša mehutihuta ya dithekniki, go bonagatša maikemišetšo a bona.

2.1.1.3 Mehuta ya dithekniki

Ge go tsinkelwa mehuta ya dithekniki, go lemogwa gore basekaseki ba di arola ka dikarolo tše pedi, e lego (a) dithekniki tšeo di lebanego le mehuta ya dingwalo, le (b) dithekniki tšeo e lego tša sebopego sa sengwalo.

Taylor (1981: 165), Mampuru (1991: 74), Kgobe (1994: 210), Mamabolo (1995: 90), Moloti le Legodi (1995: 39) le Tladi (1996: 107) ba re go na le

dithekniki tšeo bangwadi ba di dirišago go rulaganya diteng tša direkto tša bona, bjalo ka putlano, metara, mošito, morumokwano, dikapolelo, bjalobjalo. Go ya ka borateori ba, bangwadi ba šomiša dithekniki tšeo mo thetong, ka nepo ya go hlathollela babadi melaetša ya bona.

Ka go le lengwe, Bitzer (1998: 73) o re go na le dithekniki tšeo di šomišwago go rulaganya diteng tša dingwalo tša metlae, ka nepo ya go segiša babadi. Tše dingwe tša dithekniki tšeo ke pheteletšo, tshegišo, kgegeo, papalontšu, metlae, kgatelelo, bjalobjalo.

Go tšwela pele Groenewald (1995: 6) le boKeuris (1997: 76) ba bolela gore go na le dithekniki tšeo di lebanego le thulaganyo ya ditaba tša terama. Tšona di bitšwa ditaetšopapadi, bjalo ka seširo, ketapele, leina la terama, lenaneo la baanegwa, le tše dingwe. Go ya ka borateori ba, bohlokwa bja dithekniki tše, bo lebane le tlaleletšo ya tlhalošo ya mongwadi. Ke go re, mongwadi o di diriša ge a rata go tlaleletša ditiragalo tša tiragatšo.

Mabapi le dingwalo tša kanegelo, Jones le Faulkner (1961: 3-13) ba hlaloša gore go na le dithekniki tšeo di šomišwago go kopanya mafoko ge go ngwalwa dikanegelo bjalo ka, poeletšo, mašala, morumokwanoputla, maina, makopanyi, mahlathi, mahlaodi, madiri, bjalobjalo. Ntle le dithekniki tše, Scholes le Kellogg (1971: 240) gotee le Heese le Lawton (1988: 136-137) ba tlaleletša ka go re, go na le dithekniki tša sengwalo sa kanegelo, e lego kgegeo, tshwantšhišo, sekai le tebelelo. Gona fao Sebate (1994: 133), Maake (1996: 127) le Boulton (1975: 30) ba gatelela gore go na le mehutana ya thekniki ya tebelelo bjalo ka, tebelelo-ke, tebelemekaretši le tebelelotlhaedi.

Ka fao borateori ba ba ka godimo, ba lemoša le go gatelela gore mohuta wo mongwe le wo mongwe wa sengwalo, o na le dithekniki tšeo di o lebanego.

Malebana le dithekniki tša sebopego sa sengwalo, Mojalefa (1995: 24), Maila (1997: 10) le Phala (1999: 79) ba hlaloša gore go na le dithekniki tšeo di šomišwago mo letlalong la thulaganyo, bjalo ka nepišo, boipoeletšo, tebelelo, polelonoši, go akgofiša nako, leboo, molaodiši, thaetlele ya sengwalo, tekolapejana, tekolanthago, le tše dingwe. Ka lehlakoreng le lengwe Marggraff (1994: 64) o re go na le tšeo di lebanego le letlalo la mongwalelo, go swana le poeletšo, poeletšomodumo, phapantšho, bjalobjalo.

Le ge borateori ba ba hlophile dithekniki tšeo ka dihlopha tše pedi, e lego dithekniki tša go lebana le mehuta ya sengwalo le tša sebopego sa sengwalo, fela nyakišišo ye ga e yo šala nthago tšeo tša mohuta wa sengwalo, ka gobane maikemišetšo fa ga se go hlopha dingwalo, eupša ke go lekola dithekniki tša go lebana le sebopego sa sengwalo, go lebeletšwe letlalo la thulaganyo. Ka ge dithekniki tša thulaganyo e le tše dintši, go yo hlokomelwa fela dithekniki tše pedi, e lego tekolapejana le tekolanthago ka gobane ke dithekniki tšeo di hlolago kgakanego, ka ge di nyakile go swana. Taba yeo e kgonthišwa ke Genette (1980: 67) le Zulu (2000: 35) ge ba re go na le mehuta ye mebedi ya '*anachroni*', e lego tekolapejana le tekolanthago. Le ge dithekniki tše pedi tše di tšeelana mello, fela go na le mo di fapanago gona.

Ka fao maikemišetšomagolo fa ke go hlaloša le go lekola tirišo ya tšona gore go lemogwe phapano goba tshwano magareng ga tšona. Go yo lekolwa tekolapejana pele.

KGAOLO YA BORARO

3.1 TEKOLAPEJANA

3.1.1 Matseno

Mo kgaolong ye go yo hlalošwa kgopolo ye tekolapejana kudu go nepišwa dingwalo tša Sepedi, ka go hlokomela dintlha tše:

- Tlhalošo ya tekolapejana
- Mehola ya tekolapejana
- Mehuta ya tekolapejana
- Dibopego tša tekolapejana

3.1.1.1 Tlhalošo ya tekolapejana

Van Gorp (1991: 147) ge a hlaloša tlhologo ya lereo le, tekolapejana, o re ke:

*Flash-forward [Eng. Flash = flits; forward =
voorwaarts; synoniemen: vooruitwijzing:
anticipantie < Lat. Anticipation = vooraf –
neming; proleps < Gr. het vooraf nemen; Dts.
Vorausdeutung]*

Ge go lekodišišwa mantšu a a ka godimo, go tlo lemogwa gore a šupa gore lentšu le tekolapejana ke **ponelopele** goba go bonega tša masa. Ke ka fao Van Gorp a tšwelago pele ka go hlaloša gore tekolapejana ke thekniki yeo ka yona go bonwago tša ka moso; gomme tša ka moso tšeo di etwa pele ke ditiragalo tšeo di itšego. Go iša pele o re le ge mmadi a ka re a bala sengwalo a hwetša se na le mokgwa wa go ba le phego, fela ge mongwadi a ka diriša tekolapejana, e napile phego yela e a fokotšega ka ge go tla be go na le lesedi la gore ditaba di ile go diragala bjang; gomme taba yeo ke yona e tlošago letšhogo go mmadi.

Gómez de Silver (1991: 190) ge a tšwetša pele polelo yeo ya Van Gorp o re tekolapejana ke lentšu leo ka tlholego e lego la Segerika '*prolepsis*' leo le šupago go bonela pele goba go dira selo pele ga nako. Ge a tiiša taba yeo, Baldick (1990: 178) o bolela gore ponelopele yeo e ka tšwelela ka mekgwa ye meraro, e lego (a)mokgwa wa polelo, (b)mokgwa wa sekapolelo le (c)mokgwa wa sengwalo. Ge a hlaloša mokgwa wa polelo o re ge batho ba babedi ba phenkgišana, yo mongwe a ka thakanetša mophenkgišane wa gagwe ka go mo araba pele ga ge a ka tšweletša dingongorego tša gagwe.

Gona letlakaleng leo la ka godimo, Baldick o tšwela pele go hlaloša mokgwa wa sekapolelo ka go bolela gore mo mokgweng wo, motho a ka tšweletša tlhalošo ya tiragalo pele e ka tšwelela ka nnete. Go fa mohlala, motho a ka re mola a gobetše wo šoro, a be a šetše a laodišetša batho goba a phapha mokgoši wa go re 'ke hwile'. Ge ka morago a hlokofala ka nnete, batho ba tla be ba lemogile kgale gore o tlo hlokofala.

Go tšwela pele Baldick o re mo go mokgwa wo wa sengwalo, tekolapejana e amantšhwa le go tsenyatsenya ditiragalo tšeo di sa tlogo makgatheng ga ditiragalo tšeo di tla bego di tšwela pele lebakeng la bjale. Ke mo mokgweng wo wa boraro, mo tekolapejana e tšwelelago e le lelatodi la tekolanthago. Ka go realo go ka thwe, mošomo wa mekgwa ye meraro yeo, ke go gatelela bohlokwa bja thekniki ya tekolapejana, e lego go utolla ditiragalo tšeo di sa tlogo.

Go ya ka Irwin (1985: 288-312), ditiragalo tšeo di fetilego di nyaretša tšeo di sa tlogo. Ka go realo, ditiragalo tšeo di hlolegago mafelelong a sengwalo, ke tšeo di kilego tša hlolega mathomong a sona. Ke ka fao a fago mohlala go tšwa Bibeleng ka gore go na le ditiragalo tšeo di diregilego mo go Testamente ye Tala, tšeo di lekolago tšeo di lego mo go Testamente ye Mpsha; gomme o ruma ka go re ditiragalo tšeo tša Testamente ye Tala, ke dika tša ditiragalo tša

Testamente ye Mpsha. Ke ka fao Morson (1994: 42-81) a rego tekolapejana ke ge mongwadi a efa mmadi seka seo se šupago selo seo se tlogo latela ka morago. Ke ka lebaka leo a bilego a re tekolapejana e ama ditiragalo tšeo di šetšego di phethagetše.

Phillips (1974: 469) o gatelela gore tekolapejana ke thekniki yeo mohola wa yona o lebanego le go sedimošetša mmadi ditaba tšeo di sa tlogo direga kua pele mo sengwalong. Ka go realo, ge tekolapejana e ka tswakantšhwa le thekniki ya kgegeo, e ka kgona go fa mmadi lethabo ka ge a tla rata go bona pheletšo ya seo a šetšego a se nyareleditšwe. Ke ka lebaka leo a bilego a oketša ka go bolela gore gabotse tekolapejana ke kgegeo.

Ka go le lengwe, Giannetti le Eyman (1991: 50) ba re tekolapejana ke thekniki ye bohlokwa mo tiragatšong ya difilimi. Thekniki ye e dirišwa ke motšweletša-difilimi ka nepo ya go tsenyatsenya ditiragalo tšeo di sa tlogo mola papadi e le gare e kगतlampana. Borateori ba ba gatelela gore bohlokwa bja thekniki yeo mo go difilimi, ke go kgokaganya ditiragalo tša bjale le tše di sa tlogo. Genette (1980: 40) le Holman (1936: 418) bona ba re mohuta wo wa thekniki o na le mohola wo o lebaganego le tsenatseno ya moela wa tatelano ya ditiragalo ka go tšweletša tiragalo pele ga lebaka leo e swanetšego go tšweletšwa ka lona. Dietrich le ba bangwe (1978: 117) ba re le ge o ka re ditiragalo tšeo di bonala di senya kelelo ya ditiragalo, ebile e ke ga di bohlokwa lebakeng leo di nyaretšwago ka lona, fela ga go bjalo, ka gobane ke tšona di rwelego molaetša wa sengwalo ka ge e le ditšhupetšo tša ditiragalo tšeo di sa tlogo. Ka go realo, di bohlokwa sengwalong.

Mojalefa (1994: 89) o amanya tekolapejana le mokgwa wa mongwadi wa go sebotša goba go fahloša mmadi mabapi le dikgopolo goba ditiragalo tšeo di tlogo tšwetšwa pele ke moanegwa yo a itšego. Go tlatša polelo yeo ya Mojalefa, Cuddon (1991: 326) o re dikgopolo tšeo di tšweletšwago di tlemaganywa gore e be ngatana e tee gore molaetša wa puku o bonale gabotse.

Le ge go le bjalo o re tebanyo yeo ya mongwadi e phethagala ka tshwanelo ge fela mongwadi a dirišitše tekolapejana mathomothomong a sengwalo sa gagwe; gomme o re:

A well constructed novel, for instance, will suggest at the very beginning what the outcome may be; the end is contained in the beginning and this gives structural and thematic unity.

O gatelela gore maatla a tirišo ya thekniki ye a lebane le mathomo le thumo ya sengwalo; ke go re thekniki ye e tlemaganya kalotaba le tlemollahuto tša sengwalo.

Go tšwela pele, Yelland le ba bangwe (1983: 121) ba re ka thekniki ya tekolapejana, seemo goba tiragalo mo sengwalong, se utollwa pele ga nako. Ke ka lebaka leo Prince (1987: 3) a re go ge moanegwa mo sengwalong a ka laetša go ba le lerato le legolo go mebala go tloga bjaneng, gomme a feleletša e le mapentane ge a godile, seo se šupa gore tiragalo yela ya mathomong e be e le makgoladitsela a yeo ya mafelelo.

McDonell, Cohen le ba bangwe (1979: 538) gotee le Brooks le ba bangwe (1975: 884) ba oketša ka go re tekolapejana ga e lebane fela le mathomo le thumo ka gobane gape e ka dirišwa le mo gare ga sengwalo, ke go re mongwadi o fela a šomiša dintlhatlhahlo le dikekišo tša ditiragalo tšeo di tlogo latela ge a le gare ga kanegelo ya gagwe.

Borateori ba, Serudu (1989: 43), Cohen (1973: 183), Grobler (1991: 12), Swanepoel (1989: 80) le Rimmon-Kenan (1983: 46) ba akaretša tlhalošo ya kgopolo ye tekolapejana ka go bolela gore tekolapejana ke thekniki yeo

mongwadi a e dirišago ge a rata go hlaga seo se tlogo direga mafelelong goba seo se utollago gannyane ditiragalo tšeo di sa tlogo diragala ka moragonyana mo sengwalong sa gagwe. Beckson le Ganz (1961: 21) ba napile ba ruma ka gore le ge tekolapejana e fela e amantšhwa le atmosfere, gabotse ke ye nngwe ya dithekniki tša thulaganyo.

Bjale go yo lekolwa bohlokwa bja tekolapejana

3.1.1.2 Mehola ya tekolapejana

Sebate (1994: 71) o utolla bohlokwa bja tekolapejana ka go re:

Foreshadowing is important for it contributes to unity of structure since it links and connects the different events of the story.

Ka go realo, go ka thwe, thekniki ye e bjalo ka lešika leo le bofaganyago ditaba tša sengwalo. Lazarus le Smith (1983: 121) ba oketša polelo yeo ka go bolela gore mo go dinonwane le dipapadi thekniki ye e lokišetša mmadi/mmogedi gore a dule a letetše ditlamorago tša thaloko. Ke ka fao Morson (1994: 42) a rego, ge mmogedi a sa letetše mafelelo ao a papadi, go hlolega phego ka ge a sa tsebe tsela yeo ditaba di tlogo fela ka yona. Ka fao go ka thwe, tekolapejana e na le mošomo wa go hlola phego mo sengwalong.

Strachan (1990: 102) o re ntle le go hlola phego, tekolapejana e tliša ngangego monaganong wa mmadi/mmogedi ka ge a tla be a swara di kgaoga malebana le bonnete bja phethagalo ya seo a se boditšwego. Yelland le ba bangwe (1983: 184) ba re le ge thekniki ya tekolapejana e bonala o ka re e na le go tshwenyana le phego, fela mohola wa yona ke go re e fokotša letšhogo, kudu mo sengwalong sa masetlapelo. Ke gore, ge tiragalo yeo ya masetlapelo e tšwelela

mo mafelelong a sengwalo, e tla be mmadi a šetše a e tsebile kgale, a bile a e amogetše.

Phillips (1994: 469-482) o re mehola ye mengwe gape ya tekolapejana ke:

- Go dirišwa ge go swerwe dipoledišano
- Go maatlafatša atmosfere
- Go hlola phego
- Go tlemaganya dielemente tša thulaganyo
- Go fa terama atmosfere ya boteramatiiki

Mojalefa (1994: 89) o tlaleletša mehola yeo ya ka godimo ka go hlatholla gore tekolapejana mo sengwalong e šoma:

- Go godiša maatlakgogedi le phego ka gobane e dira gore mmadi a ipotšiše dipotšišo mabapi le tekolo ya gagwe; ka go realo mmadi o tlo balela pele le pele gore a bone ka fao ditaba di tlogo phethagala ka gona mo kanegelong.
- Go utollela mmadi ditaba tšeo di sa tlogo.
- Go lootša mogopolo wa mmadi mabapi le seo a se balago.

Groenewald (1993: 22) o tšweletša modiro wo mongwe gape wa thekniki ya tekolapejana ka go re e gatelela seo se tlogo direga.

Bjale go yo hlokomelwa mehuta ya thekniki ye ya tekolapejana.

3.1.1.3 Mehuta ya tekolapejana

Swanepoel (1989: 80), Genette (1980: 68) le Strachan (1990: 102) ba tšweletša mehuta ye meraro ya tekolapejana, e lego (a) tekolapejana ya ka ntle (*'external anticipation'*), (b) tekolapejana ya gare (*'internal anticipation'*) le (c) tekolapejana ya motswako (*'mixed anticipation'*).

- **Tekolapejana ya ka ntle**

Swanepoel (1989:80) le Strachan (1990: 102) ba bolela gore ka tekolapejana ya ka ntle, tiragalo goba selo seo se tlogo diragala, se lekolwa ka ntle ga nako ya ditiragalokgolo tša sengwalo, gomme sa ba sa phethagala gona ka fao ntle. Go kgonthiša seo, Strachan o re mongwadi a ka tsopola tše di tlogo hwetšwa sengwalong sa gagwe ka go fa mmadi kakaretšo ya ditaba tša sengwalo bjalo ka ketapele. Go fa mohlala, mo go *Leretheng la Mohwelere* (1996), Matsimela o tšweletša tekolapejana ya ka ntle ka go utollela mmadi tše a tlogo gahlana le tšona sengwalong ka go re:

Tiragatšo ye e mabapi le rakgwebo yo a ilego a thwala kgarebe e botse, yeo morago e ilego ya mo nyakela bahlakodi, bao ba itšego ba tla ba mo tšeela diketekete tša diranta.

Bohlokwa bja kakaretšo ye ke go sebotša mmadi ka ga mathata ao a tlogo hlagela molwantšhwa, e lego Lekgeswa.

- **Tekolapejana ya ka gare**

Strachan (1990: 102) o tšwela pele ka go hlaloša gore mo go tekolapejana ya ka gare, selo goba tiragalo yeo e tlogo phethagala lebakeng leo le tlogo, e lekolwa ka gare ga nako ya ditiragalokgolo, gomme ya ba ya phethagala gona

ka fao gare. Go fa mohlala, mo go *Dikgomo tšešo* (2003), Rapitsi o lora a kgaogane le mosadi wa gagwe Selina, ka ge lesogana tsoko le mo amogile yena. Ge ditaba di sešo tša fihla kgole, toro yela e a phethagala ge Selina a hlala monna wa gagwe, a ratana le Sy le Rampe. Gona letlakaleng leo, Strachan o bolela gore ge tekolapejana e tlile ka sebopego sa toro, e na le mošomo wa go hlola ngangego, ka gobane gantši mmadi o fela a gonona ge eba toro e tla phethagala ka mokgwa woo e bilego ka gona goba aowa.

- **Tekolapejana ya motswako**

Strachan (1990: 102) o bolela gore ka tekolapejana ya motswako, tiragalo goba selo seo se tlogo phethagala mafelelong a sengwalo, se tšweletšwa ka gare ga nako ya ditiragalokgolo gomme sa diragala ka ntle ga nako ya ditiragalokgolo tše. Ka gona go ka thwe, tekolapejana ya motswako ke motswako wa mehuta ye mebedi ya ka godimo (tekolapejana ya ka ntle le ya ka gare).

Go akaretša ditaba tše, gona letlakaleng leo, Strachan o bolela gore go na le ditekolapejana tše e lego gore pheletšo ya ditaba ga e kamakwe, ke go re ge mmadi a sebotitšwe ka selo seo se itšego, se phethagala ka nnete, le tše e lego gore ga go bonnete bja phethagalo ya selo/tiragalo.

3.1.1.4 Diboepgo tša tekolapejana

Ge dibopego tša tekolapejana di yo hlalošwa, di yo hlokomelwa ka fase ga dibopego tše tharo tše dikgolo e lego:

- Ditumelo
- Merero ya kakanyo ya boso
- Dibopego tše dingwe

□ **Ditumelo**

Morson (1994: 42) gotee le Makwala (x: 79) ba bontšha gore Baswana ba be ba na le tumelo ye e itšego yeo ba bego ba sepediša maphelo a bona ka yona. Tumelo yeo e be e ba lemoša botšo le boyo bja maphelo a bona. Ke go re, ba be ba re ge tiragalo ye e itšego e hlaga, ba be le tumelo ya gore e ba sebotša ka tiragalo ye e itšego, ntle le go gonona gore e ka phethega goba ya se phethege. Ditumelo tše le tšona, di ka arolwa ka diripana tše dingwe gape tše pedi, e lego:

- Dipontšho
- Diila

Pele ga ge dipontšho le diila tše di ka ahlaahlwa, go bohlokwa go bontšha gore ye nngwe le ye nngwe ya tšona e tlo hlokomelwa ka fase ga dihlogwana tše pedi, e lego **dipontšho tše e lego dilo le dipontšho tše e lego diakanywa**; le **diila tše e lego dilo le diila tše e lego diakanywa**, ka gobane go lemogilwe gore go na le dipontšho goba diila tše e lego dilo, ebile go na le dipontšho goba diila tše di ka akanywago.

• **Dipontšho**

Ka ge go šetše go boletšwe ka mo godimo, dipontšho ge e le sebopego sa tekolapejana, di ya go hlalošwa ka fase ga dihlogwana tše pedi, e lego **dipontšho tše e lego dilo le dipontšho tše e lego diakanywa**.

○ **Dipontšho tše e lego dilo**

Go ya ka Makwala (x: 79), dipontšho ge e le dilo e ka ba dilo tša go swana le **thokgola**. Thokgola ye e ka ba seruiwa bjalo ka kgomo, nku goba kgogo. Ka thokgola ye, bagologolo ba be ba dumela gore ge lapa le na le mathata a a itšego, go išwa dithapelo go badimo ka yona; gomme badimo ba ba robalela.

Ka go realo, go na le kgokagano magareng ga ditiragalo tše pedi, e lego tiragalo ya ge ba dumela gore thokgola ka nnete e tla ba išetša melaetša go badimo, ya ba ya amogelwa, le nakong ya ge badimo ba ba araba.

Go tšwela pele Serudu (1989: 45), Owley (1991: 204) le Makwala (x: 83) ba re bangwadi ba ka diriša **ditaola** go utolla ditiragalo tšeo di sa tlogo. Ditaola tše le tšona go be go dumelwa gore ke mahlo le baeletši ba Baswana; ka gore ba be ba itekola tša masa le go ithekga ka tšona ka dinako tša go fapanafapana. Mo go *Maganogano* (1985: 25), Koma o hlaloša gore Ngaka Poromane o ile go tšholla ditaola mesong ya letšatši le lengwe, tša mo utollela ka ga bošula bjo morwagwe Kakhutša a tlogo mo dira bjona, e lego go mo amoga mosadi. Ka kgonthe tiragalo yeo ya go lekolwa ke ditaola, e phethagala ge letlakaleng la masomešupaseswai, Kakhutša a ratana le Maphatlane, mosadi wa tatagwe.

Ka go le lengwe, Masola (1988: 50) o bolela gore **dihlare tša mmeleng** le tšona e ka ba dibopego tša thekniki ya tekolapejana ka ge go dumelwa gore ge motho a thekgilwe ka tšona, a ka se hlagelwe ke dikotsi. Go kgonthiša taba ye, Matsepe (1981: 5) o re Seitshwenyeng o ile go belegwa, gwa bitšwa ngaka ya lapa gore e tle e mo thekge ka dihlare. Ka go dira bjalo, batswadi ba ngwana yo ba be ba na le tumelo ya gore ge a hlabetšwe ka dihlare bjalo, a ka se ganelelwe ke maduma goba go wela melabeng.

Go iša pele, Makwala (x: 80) o bolela gore dipontšho tše dingwe e ka ba ge motho a dumela gore **ge a bone selo se se itšego**, go tlo hlaga tiragalo ye e itšego. Letlakaleng la masomeseswaišupa o fa mohlala ka go bolela gore ge motho a ka bona noga ya marabe ka ngwakong, ke go re go tlo hlaga lehu; mola ge khunkhwane ye e bitšwago mokhoro e ka bonwa, go dumelwa gore go tlo ba le mokhoro. Ka fao tiragalo yeo go dumelwago gore e tlo diragala nakong ya ge go bonwa selo, e tlemagana le ge bjale e phethagala ka nnete.

o **Dipontšho tše e lego diakanywa**

Go ya ka Magee (1995: 216) dipontšho ge e le diakanywa e ka ba maikutlo a bjalo ka **go kamaka, go gonona** goba **go belaela**. O re ge motho a ka ikwa a gonona, a kamaka goba a tlelwa ke pelaelo pele ga ge a dira selo seo se itšego, gantši o tlo hlagelwa ke tiragalo yeo e sego ye botse. Go fa mohlala, Mphahlele (1986: 33) o hlaloša gore Bjanyeng o ile a kwa a tlelwa ke pelaelo ya gore afa mosadi yo a gopotšego go mo nyala o tla tle a mo dulela. Ka kgonono yeo, Bjanyeng o be a nyareletšwa gore ka nnete yo Ramoraswi, le yena bjalo ka Nkwegadi, ga ba tlo aga motse.

Go feta fao, Irwin (1985:288) o re dipontšho ge e le diakanywa di ka tla ka tsela ya **go itiwa ke letswalo**. Le gona fa go dumelwa gore letswalo la motho le kgona go utolla ditiragalo tšeo di tlogo mo hlagela. Go tiiša taba ye, Matsimela (1996), o tšweletša Ntemoge a re go modiredi wa bona Leuba:

Motho yo monna Leuba, ga ke mmone gabotse.

Hleng ke no ba le letswalo ge ke mmona?

(letl.14).

Ka go realo, tiragalo yeo ya go itiwa ke letswalo ge a bona Nkganyoge, e be e lemoša Ntemoge ka ga bošula bjo kgarebjana yeo e tlogo mo dira bjona, e lego go mo tšeela monna le go mo rapela bahlakodi.

Gona letlakaleng leo, Irwin o tšwela pele ka gore **dipono** le tšona di ka dirišwa bjalo ka dipontšho tša diakanywa. Go kgonthiša polelo ye, Phasha (1994: 31) o bolela gore Mothubi o ile ge a tšhabišeditše Dintenne go mogweragwe Dintlabile, a lala a bona dipono tše e sa lego a betlwa a sa kago a di bona. Dipono tšeo e be e le go mo lemoša gore Dintenne o tlo šala a nagana go bolaya leseana la bona.

Groenewald (1995: 34) o tlaleletša ka go re **ditoro** e ka ba ditekodi tša diakanywa. Puleng (1991: 36) o tliša kgonthe ya taba ye ka go tšweletša toro ya Gaseselo, yeo e bego e nyaretša masetlapelo ao a tlogo wela Thellenyana, e lego go kgaoga leoto kotsing ya sefatanaga.

Ka go le lengwe, Morson (1994: 42) o hlaloša gore dipontšho ge e le diakanywa, di ka tšwelela ka tsela ya **profeto**; gomme o re profeto ke pego malebana le bokamoso. Mo go 'Thapelo ya pula' (*Mantšhaotlogele*, 1984), Nkadimeng o hlaloša go re Moprofeta Tema o ile a kgobokanya setšhaba a se botša gore Modimo o re pula ke ye ntši, sa bona ke go rapela gore a ba nešetše yona. Ba ile go rapela ka tumelo ya gore nnete ba tla fiwa pula, kgonthe gwa ba bjalo ka ge e ile ya tla ya tšhologana. Ka fao tiragalo ya pula yeo Tema a e profetilego, e phethagala morago ga thapelo.

Makwala (x: 85) o re dipontšho tše dingwe tša diakanywa e ka ba ge batho **ba phasa badimo**. Ka tiragalo ya go phasa, go dumelwa gore le ge badimo ba be ba befetšwe, ge ba phasitšwe ka tšeo ba di nyakilego, ba tlo ba robalela. Go hlatsela polelo ye, Moswane (1980) o bolela gore setšhaba sa kgoši Kgobokanang se ile go bona badimo ba ba fularetše ka lebaka la mediro ya go tšwa tseleng ga kgoši ya bona, ba nyaka diphihlwana tša mabjala ka lebelo ba ba phophotha, kgonthe badimo ba ba theeletša.

Go tlaleletša fao, Makwala (x: 81) o re **lelopo** le lona ke ye nngwe ya ditsela tša go tšweletša sebopego sa tekolapejana seo se akanywago; gomme o re lelopo ke seemo seo motho yo badimo ba ratago go tliša melaetša go batho ka yena, a ikhwetšago a le go sona. Ka go realo, batho ba holofela gore ditaba tšeo motho a di utollelwago ke badimo nakong ya ge a tsenwe ke lelopo, di tlo phethega ka nnete. Ka gona moya woo wa bolopo o tšewa go ba tsela ya go lekola ditiragalo tšeo di sa tlogo. Go thekga polelo ye, Koma (1985: 89) o hlatholla gore ka letšatši le lengwe Mokgalabje Setsiba le Maperegwane ba ile ba etetše morwarragobona Ngaka Poromane, ba hwetša go tletše batho ba ba

bego ba tlišitše molwetši yo a bego a swerwe ke malopo gomme a tlile go tielwa lelopo. Kgonthe o ile go bintšhwa le go retwa ka direto, a ba utollela ditaba tšeo bomakgolwagwe ba mmoditšego tšona, gomme di swanetšego ke go phethwa gore a tle a fole.

Gape Makwala (x: 87) o re ditiragalo tše dingwe ge di direga, le ge di sa bonwe, di kgona go tšewa bjalo ka ditekodi tša ditiragalo tšeo di itšego. Gona fao o re **ge digwagwa di ka lla ka bontši**, ke go re di lekola pula. Gape o re **ge mpša e hlaba modi bošego**, e lekola lehu. Go fa mohlala, mo go 'Ke nna A le O', go tšwa go *Le diphiri di tla Utologa* (1994: 45), Puleng o re Mokgalabje Padi le mokgekolo wa gagwe Madimabe ba ile ba kwa dimpša di hlaba modi bošego; gomme pele go esa, ngwana wa bona a hlokofala. Ka fao, mollo wa dimpša o lekotše lehu leo.

- **Diila**

Kgobe (1992: 50-52) le Makwala (x: 88) ba bolela gore Baswana ba be ba sepela ka diila. Diila tše di be di ba gapeletša go ya ka melao ye e itšego, ebile ba lemošwa gore ge ba ka tshela melao yeo, ba tlo hlagelwa ke madimabe. Ka gona, diila tše le tšona e be e le ditekodi ka gobane ge di tshetšwe, go be go dumelwa gore motshedi wa tšona o tlo diragalelwa ke tiragalo yeo e itšego. Bjalo ka dipontšho, diila le tšona di yo ahlaahlwa ka fase ga dihlogwana tše:

(a) **diila tše e lego dilo** le (b) **diila tše e lego diakanywa**.

- **Diila tše e lego dilo**

Kgobe (1992: 50-52) o bolela gore diila tše e lego dilo e ka ba dilo tšeo di ka bonwago ge selo goba motho a di dira. Ke ka fao Makwala (x: 88) a mo tlatšago ka gore go a ila **ge monna a ka tsena dikobong le mosadi a le mabakeng goba a senyegetšwe ke mpa**, ka gore monna yoo a ka babja kudu goba a hlokofala. Go tiiša taba ye Koma (1985) o hlaloša gore Poromane o ile

go tse na le Maphatlane dikobong mola a sa tšwa go phuma mpa, a babja wa go bakwa le badimo. Ka gona, tiragalo ya go tshela seila se, e lekola tiragalo ya go babja ga Poromane.

○ **Diila tše e lego diakanywa**

Kgobe (1992: 50-52) o bolela gore diila ge e le diakanywa e ka ba tše:

- ❖ Ge monna a ka lora noga mola mosadi wa gagwe a ithwele, mosadi yoo a ka goma tseleng
- ❖ Go lora nama goba tšhelete ye ntši, go hlola lehu

Ka fao ditiragalo tše pedi tše, e lego go lora noga le go lora nama/tšhelete, di fetoga dibopego tša tekolapejana ka gobane ge di direga di hlola letšhogo, leo le lemošago molori ka ga tiragalo yeo a lebanego le yona kua pele.

□ **Merero ya kakanyo ya boso**

Merero ya kakanyo ya tša boso bjalo ka dibopego tša thekniki ya tekolapejana, di yo ahlaahlwa ka fase ga dikarolwana tše pedi, e lego (a) dilo tša leratadima le (b) dihoroskoupo, ka gobane bobedi bja dibopego tše bo swana tabeng ya gore di šoma go lekola ditiragalo tše motho a ka di letelago nakong ye e tlogo. Le ge nyakišišo ye e lemogile gore dilo tša leratadima le dihoroskoupo le tšona di bopa karolo ya ditumelo, fela di fapana le ditumelo tše go boletšwego ka tšona ka godimo ka ge tšona di amana kudu le thuto, tlhahlo gotee le maitemogelo ao a itšego malebana le merero ya kakanyo ya boso.

Ke go re, ge raleratadima (go fapana le motho yo a se nago thuto goba tlhahlo ya merero ya kakanyo ya boso) a bona seka sa leratadimeng se tšwelela ka sebopego se se itšego, ka pelapela o kgona go amanya tiragalo yeo le tsebo yeo a nago le yona, yeo e ka bago e hlotše tiragalo yeo, ntle le go no dumela gore selo seo se lekola tiragalo ye nngwe ye e tlogo latela. Radihoroscoupo le yena, go no swana le raleratadima, ge a bona kuranta goba kgatišobaka e tšweletša horoscoupo ye 'Gemini', go fa mohlala, o kgona go lemoga ditiragalo tšeo di tlogo hlagela batho bao ba belegwego matšatšing ao, le gore ke ka lebaka la eng ge di hlaga, ntle le go no dumela tlholego ya ditiragalo tšeo di lekolwago.

Ka go realo, karolwana ye ya merero ya kakanyo ya boso, go fapana le dipontšho le diila, go fa mohlala, ga e amane le tumelo yeo e hlokago thuto goba kwešišo ye e rilego. Ke ka fao Bilham (1947: 11-20) a rego ešita le batsomi ba kgalekgale ba be ba swanetše go ba le bohlae le tsebo ya go kgona go hlatholla dilo tšeo tša leratadima ge di eme ka tsela yeo e sego ya tlwaelega.

- **Dilo tša leratadima**

Nellis (1986: 5) le Bilham (1947: 18) ba hlaloša gore thekniki ya tekolapejana e ka bonagatšwa ka dilo tšeo di hwetšwago mo leratadimeng, bjalo ka **naledi**, **ngwedi**, **maru**, **legadima**, le tše dingwe. Go tšwela pele ba bolela gore dibopego tšeo di ka dirišetšwa mehuteng ye e fapanego ya ditekolo, bjalo ka (a) tekolo ya diiri tše masomepedinne, (b) tekolo ya lebaka le lekopana, (c) tekolo ya lebaka le letelele go swana le beke go iša go tše pedi goba kgwedi, le (d) tekolo ya go sebotša ka kotsi go swana le go tla ga phefo ye šoro ye e ka tshwenyago boradikepe.

Go lekola timelo ya Tšhwahledi le lehu la Kgoši Taudi tšeo di tlogo hlaga, Matsepe (1974) o diriša **ngwedi** ka tsela ye:

... **ngwedi** le wona o tagile, fela o sekame ka mokgwa wo o laetšago gore go na le seo o se solago eupša wena o sa se tsebego [letl. 80].

Gape Matsepe (1974) o tšwela pele go bontšha tirišo ya **maru** bjalo ka selekodi ka go re:

E rile mantšiboa a mangwe ya gadima kua tlasetlase ... ya re ge go robalwa, **maru** a be a šetše a le dihlogong. Ka nako ya ge go robalwa, ke ge a thibile khurukhuru, e baila e kgaba mo nkego ke matlapa a a kgokologago a tšamago a thumana [letl. 87].

Ka go realo, tiragalo ya ge go bonwa maru, e lekotše go na ga pula ye kgolo mo go ilego gwa latela.

Go tšwela pele Matsepe (1968) o laetša tekolo ya ntwaga magareng ga setšhaba sa kgoši Lefehlo le Kgoši Nthumule ka go diriša **naledi**, **leru** gotee le magokobu ka mokgwa wo:

Bonang! Hle bonang bathong! Mmalo! Jo nna jo!
Ke dife bjalo?

Mahlo a bohle ba ba bego ba kgobokane fao a ile a lebelela godimo moo ba bonego eng ka ntle ga semaka fela? Thoko ya bohlabela go ile gwa rotoga **leru** leo le bego le šetšwe morago ke **naledi** ya mosela wo motelele. Le be le sešo la dikela, ka gona ba se kwešiše gore ba ka re ke eng. Leru leo le tlile ka boiketlo go fihlela le le dihlogong tša bona moo le ilego la letela naledi yeo e ilego ya tla ya iphihla ka gare ga lona [letl. 48].

Gantši Ramaila (*Taukobong*, 1953) o diriša sebopego sa **legadima** go lekola mahu a baanegwa dikanegelong tša gagwe. Mo go 'Ga se legadima ke Ditshego', pula ya dikgadima e rile go rotoga, magadima a fafanyega a bile a rathatha, morago gwa begwa go rathwa ke legadima ga yo mongwe wa barwa ba Mogapi (letl. 20); mola letlakaleng la masomepeditee, magadima a rile go bakaila bjalo, gwa begwa lehu la mošemane wa Ditshego yo le yena a iteilwego ke legadima. Gape mo go 'Ba bakile namane', Ramanake le morwedi le bona ba ile ba bolokwa morago ga go rathwa ke legadima; mola mo go 'Ngakane', pula e rile go na ka dikgadima tše bogale, legadima la itia Ditšhabe. Ka morago ga kgwedi Ditšhabe a bolokilwe, pulanyana ya rotoga ka magadima a mašoro, morago gwa kwewa gore dipudi tša Ngakane di gagarilwe ke legadima ka moka.

▪ **Dihoroscoupo**

Borateori ba Neugebaur le Van Hoesen (1959: 1), North (1986: 1-6), Brasil (1999: 76-77), Goldstein gotee le Pingree (1981: 155-156) le "The Astrologers of Super Horoscopes" mo go *Super Horoscopes' Compatibility Guide* (1971) ba hlaloša gore ye nngwe ya ditsela tša go hlagiša tekolapejana ke ka go diriša **dihoroscoupo**. Dihoroscoupo tše di arolwa go ya ka matšatši le dikgwedi tše batho ba belegwego ka tšona, gomme di bile di fiwa le maina. Mabakeng a mangwe di ngwalwa kgauswi le diswantšho tše di di emelago. Go fa mohlala, mo dikuranteng tša go swana le boSowetan, *Sunday Sun*, gotee le *dikgatišobaka*, go hwetšwa dihoroscoupo gotee le ditiragalo tše di di lekolago bjalo ka tše:

Leo: Jul. 23 – Agos. 23

Letela seemo se sekaone sa tša mašelang gotee le tša marato

Virgo: Agos. 24 – Set. 22

O tla ba le katlego ya go hwetša mošomo, le tša marato di eme gabotse.

[*Sunday SunSigns*, February 15, 2004]

Ka go realo, batho bao ba welago mo matšatšing le dikgweding tše di laeditšwego ka mo godimo, ba kgona go dula ba letetše ditiragalo tše ba boditšwego ka tšona, ka tumelo ya gore ka nnete di tlo phethega.

Le ge go lemogilwe ebile go amogelwa gore dihoroscoupo le tšona di kgona go lekola ditiragalo tše di tlogo hlagela motho, fela ka bomadimabe lebakeng la bjale go bonala go se gwa hlwa go eba mongwadi yo a thomilego go di diriša bjalo ka dibopego tša tekolapejana mo dingwalong tša Sepedi.

□ **Dibopego tše dingwe**

Ka ntle ga dibopego tše go boletšwego ka tšona ka mo godimo, e lego ditumelo le merero ya boso, go sa na le dibopego tše dingwe tše bangwadi ba di dirišago go bonagatša thekniki ye ya tekolapejana. Dibopego tše di akaretša dibopego tše bjalo ka **moriti, motifi, thaetlele, go reela leina, polelo ya moanegwa**, bjalobjalo.

▪ **Moriti**

Go ya ka Groenewald (1993: 22) mongwadi a ka šomiša moriti bjalo ka sebopego sa tekolapejana go gatelela le go utolla seo se tlogo direga kua pele. Mo go *Noto-ya-Masogana* (1954), Tsebe o tšweletša baratani ba, Lesibana le Mamahlo; gotee le Dikwata le Mosadinyana. Dikwata o ile go fihla Sekgoweng, a lebala moratiwa wa gagwe Mosadinyana. Ge Lesibana le yena a eya Sekgoweng, o tshepiša Mamahlo gore yena a ka se mo le bale. Fela Lesibana le yena ge a fihla Sekgoweng o lebala tshepišo ya gagwe, o lebala Mamahlo. Ka fao, Mosadinyana le Dikwata ba emela (ke meriti ya) Mamahlo le Lesibana, ka gore tiragalo ya go lebalwa ga Mosadinyana e lekotše go lebalwa ga Mamahlo.

- **Motifi**

Maila (1997: 177) o hlaloša gore ge motifi e le sebopego sa tekolapejana, mmolelwana o ka boeletšwa mo sengwalong makga a mmalwa ka nepo ya go nyareletša mmadi tiragalo yeo e tlogo direga ka morago. Go fa mohlala, Serudu (1991) o diriša motifi ka go re:

Mpho šea! O tla nkgopola tšatši le lengwe **a go swinne ngwanana' thakana** [letl. 14].

Ke bona banenyana bao ba go tšwa Thoseng. **Ba tla mo swina** [letl.41].

Ke tla mo swina nna ngwanana' thakana [letl.105].

Ka mmolelwana wo o tšweletšwago ka mantšu ao a swiswadišwego, mmadi o lemoga ka pela gore Mmatlala o tlo dira Lekope tša bošemanyana. Kgontho ya taba ye e tšwelela ge ngwanenyana yo a mo hula thoto a sa ile bookelong.

- **Thaetlele**

John Hollander (1959: 279-296) o hlaloša mehuta ye e fapanego ya dithaetlele. Gare ga mehuta yeo, o bolela ka mohuta wo o bitšwago sekatsšhišinyo ('*symbolic suggestion*'). Ka thaetlele ya sekatsšhišinyo, babadi ba lemošwa ditiragalo tše ba tlogo gahlana le tšona ka gare ga sengwalo. Ka go realo, mohuta wo wa thaetlele o ka dirišwa bjalo ka sebopego sa thekniki ya

tekolapejana. Nkadimeng (1984) o kgonthiša polelo ye ka go diriša thaetlele ya kanegelokopana ye 'Nna nka se je dipute' go utollela mmadi gore Galempotše o tlo gana go nyalwa ke Seporanentekeleke ka ge a sa nyaka go ya sekolong.

- **Go reela leina**

Kelly (1986: 27) o bolela gore go reela leina ke ye nngwe ya dibopego tšeo mongwadi a ka de šomišago go hlagiša tekolapejana. Ka go realo, leina la moanegwa le ka dirišwa go utolla tiragalo yeo e itšego, yeo e sa tlogo diragala mo sengwalong. Bopape le Ramakgwakgwa (2001), ba tiiša taba yeo ka go reelaieina yo mongwe wa baanegwa ba tiragatšo ya bona, Maphuma. La mathomo ge mmadi a kopana le leina le, o lemoga ka pela gore moanegwa yo o ile go senyetša yo mongwe selo se sengwe. Ka nnete Maphuma o ile go ratana le Dimakatšo, lerato la Tshepo le Dimakatšo la phumega. Ka fao, leina leo le lekola lerato la Tshepo le Dimakatšo leo le tlogo hlapelwa.

- **Polelo ya moanegwa**

Holman (1936: 418) gotee le Groenewald (1995: 34) ba bolela gore polelo ye e itšego ya moanegwa mo sengwalong, e ka utolla tiragalo ye e tlogo hlaga mafelelong. Kekana (1985) o tiiša taba yeo ka go tšweletša Mmane Sibongile a re:

Ditšhipi ... ditšhipi tša lenyalo ... la Tšhaledi le
Taamane. Naa wena ga o bone gore go
maatlakgogedi magareng ga bona? [letl. 19].

Ka mantšu a, Mmane Sibongile o lemoša Lesiba gore Tšhaledi o tlo nyala
Taamane. Ke nnete taba yeo e phethega letlakaleng la masometshelatee ge
Tšhaledi a ntšhetša Taamane magadi.

Go feta fao, polelo ya moanegwa e ka tšweletšwa ka ditsela tše di
fapafapanego, bjalo ka tirišo ya lefokontši, tirišo ya seema goba seka,
bjalobjalo.

- **Tirišo ya lefokontši**

Brown (1993: 242) o hlaloša gore lefokontši ge e le sebopego sa tekolapejana,
gantši mongwadi o diriša thabe ya mafelelo ya lona go hlagiša ditiragalo tše di
sa tlogo, tše di tlogo hlagela moanegwa yo a itšego. Ge a bontšha taba yeo,
Masenya (2003) o tšweletša Rapitsi a re:

Ke dio upša ke tšhoga gore basadi ba bantši bao
ba boetšego dikolong, **ba fetša ba thubegetšwe**
ke malapa [letl. 2].

Ge go lekolwa thabe ye e swiswadišwego mo setsopolweng, go lemogwa gore ka yona mongwadi o utollela mmadi gore mafelelong Selina o tlo re go rutega, a hlala monna wa gagwe, Rapitsi.

▪ **Tirišo ya seema goba seka**

Bruce (1995: 87) o bolela gore mongwadi a ka šomiša seema goba seka go utolla ditaba tše di tlogo direga mafelelong. Thokwane (2000) o hlatsela taba yeo ka go diriša Tshehla go utolla bokamoso bja Nakedi bjo bo sa kgahlišego ka go re:

Nnete ke gore **mpša ge e gafa e gafela go hwa.**

Mošemane yola **ga a di gadikele go di phura**

[letl. 4].

Melaetša ye e rwelwego ke seema le seka tše di swiswadišwego, e tlemagana le tiragalo ya go hloka bophelo bjo bobotse ga Nakedi, ka ge molao o ile wa mo laela go tšwa ka gabo; gomme a feletša a šoma go gama dikgomo polaseng ya Leburu, a sa ipshine ka selo.

Phillips (1974: 469) o hlaloša gore bangwadi ba ka diriša dimelo tša baanegwa bjalo ka boitshepo, megabaru, go se botege, mereba, bofšega, go ba le sebefedi, le tše dingwe go utolla ditiragalo tše di sa tlogo. Gape o bontšha gore dimelo tše, ge di tšwelela mo mothong yo a itšego, di amantšhwa le go hlagiša bošula bjo bo tlogo mo hlagela ka moso. Le ge go le bjalo, go bohlokwa go lemoga

gore ge mongwadi a diriša semelo sa molwantšhwa goba molwantšhi, semelo seo ga se thuše go lekola ditiragalo tša ka moso; eupša ge go dirišitšwe semelo sa moanegwathuši, se na le modiro wa go lekola ditiragalo tše di tlogo.

Go tšwela pele Phillips (1974:46) le Mojalefa (1995: 38) ba bolela gore ye nngwe ya dibopego tša go tšweletša tekolapejana, e lebane le tirišo ya thekniki ya poeletšo. Polelo ya borateori ba ga e kgotsogatše ka gobane thekniki ye nngwe le ye nngwe e na le mošomo wa yona, go swana le ge modiro wa poeletšo e le go gatelela. Ka fao e ka se dirišwe go lekola ditiragalo tše di sa tlogo.

Ka go le lengwe Holman (1936: 418) o bolela gore, tekolapejana e ka tšweletšwa ka tšhomišo ya kakaretšo ya puku. Le gona fa, go sa na le mathata ka gobane taba ya ge mongwadi a akaretša ditaba tša puku e lebane fela le letlalo la diteng gore mmadi a di kwešiše ka pela.

Go ruma ditaba tše go ka thwe, le ge basekaseki ba ba sekasekilego dibopego tše di ka thušago go tšweletša thekniki ya tekolapejana ka tsela ye, fela go sa na le mathata ao borateori bao ba sego ba a rarolla, ao a lebaganego le gore thekniki ye ya tekolapejana e ka lemogwa bjang ge e dirišitšwe mo sengwalong, gore e se hlakahlakanywe le tekolanthago. Pele go ka rotogwa ka tharollo ya mathata ao, mohlomongwe go ka ba kaone ge go ka tšwelwa pele, go hlalošwe le thekniki ya tekolanthago.

KGAOLO YA BONE

4.1 TEKOLANTHAGO

4.1.1 Matseno

Kgaolo ye e malebana le tlhalošo ya thekniki ye tekolonthago, go lebeletšwe dingwalo tša Sepedi. Dintlha tšeo di tlogo dirišwa ge go hlalošwa kgopolo ye ke:

- Tlhalošo ya tekolanthago
- Mehola ya tekolanthago
- Mehuta ya tekolanthago bjalo ka dibopego

4.1.1.1 Tlhalošo ya tekolanthago

Van Gorp (1991: 147) gotee le Gomez de Silver (1991: 90) ba re tekolanthago e hlolegile mantšung a maleme a a fapafapanego bjalo ka Seisemane '*flash-back*', Seafrikantshe '*flits-terug*', Selatini '*vetroversus*', Segerika '*analeps*', Setoitšhi '*Ruckwendung*', le Sepaniše '*retrospeccion*', gomme ka moka mantšu ao a molomong o tee wa go hlaloša gore tekolanthago ke **go gadima morago**. Go katološa polelo yeo, Cuddon (1991: 321), Beckson le Ganz (1961: 86), Giannetti le Eyman (1991: 501), Jacobus (1998: 86) gammogo le Yelland le ba bangwe (1983: 70) ba re le ge tekolanthago matšatšing a bolehono e šomišwa

mo go dingwalo bjalo ka dipadi, ditiragatšo, kanegelo, theto goba dinonwane tša sebjale, gabotse ke kgopolo yeo e hlolegilego le go tsebja kudu mo dipaeskopong. Ke go re e dirišwa kudu mo dingwalong tša paeskopo goba difilimi go feta mo dingwalong tše dingwe.

Go tšwela pele, Baldick (1990: 9) le Holman (1936: 225) ba rotoga ka tlhalošo ye e bolelago gore tekolanthago ke wo mongwe wa mekgwa ya go latelanya ditiragalo tša sengwalo. Ka setlwaedi, ditiragalo tša sengwalo di latelana ka lenaneo la ditiragalo tše di latelanago go tloga go 1-6, go fa mohlala. Le ge go le bjalo, Lazarus le Smith (1983: 12) ba hlaloša gore ge bangwadi ba diriša tekolanthago, ba tšweletša ditaba tša sengwalo ka tatelano yeo e sego ya mehleng. Ke go re, mongwadi a ka thoma ka tiragalo ya 3, a boela morago go 1 le 2, gomme a tla a tšwela pele ka 4 go fihla ka 6; mola yo mongwe a ka thoma ka tiragalo ya mafelelo goba ya gare, gomme a boela morago ditiragalong tša pele ga tšeo, ka nepo ye go utolla ditiragalo tšeo a bonago e le tše bohlokwa. Gape mongwadi o tla be a nyaka go otlolla goba go phurulla seemo sa ditaba. Tlhalošo ye e tiišwa ke borateori ba go swana le Ricoeur (1985: 83), Grobler (1989: 12), Cohen (1973: 185) le Serudu (1989: 45) ge ba re tekolanthago ke tsenatseno ya moela wa tatelano ya mehleng ya ditiragalo mo sengwalong. Gona fao Mafela (1997: 126) le Genette (1980: 42) ba gatelela gore ge mongwadi a tsenyatsenya ditiragalo tša morago mola kanegelo e tšwela pele, nepokgolo moo e tla be e le go tswalanya ditiragalo tšeo di fetilego le tša lebakeng la bjale.

Le ge go le bjalo, Perrine (1983: 47) le Cohen (1973: 70) ba lemoša gore ge mongwadi a kgetha go diriša thekniki ya tekolanthago, o swanetše go ba le bokgoni bja go latelanya ditiragalo tša mabaka a mabedi (lefetile le lebjale) gore tatelano yeo a e dirišitšego e tle e kwešišege.

Go ruma ditaba tše, Morson (1994: 236) o tšweletša dintlha tše bohlokwa mabapi le tekolanthago ka go re:

- Tekolanthago e ama ditiragalo tše di fetilego
- Ditiragalo tše di fetilego di tšewa go ba dika tše di hlotšego ditiragalo tše mpsha
- Ditiragalo tše di fetilego, di tsenelana gabonolo le tše tše mpsha
- Tatelano yeo ditiragalo di tšweletšego ka yona lebakeng le le fetilego, e swana le yeo e bonwago lebakeng la bjale
- Tatelano yeo ditiragalo di tšwelelago ka yona, go tšewa gore mmadi o a e lemoga. Ke go re mmadi o lemoga mathomo, bogare le mafelelo a tšona
- Ditiragalo tše di fetilego, di thuša mmadi go lemoga gore seo se tlogo hlaga se tla diragala ka nnete
- Ge mmadi a lemogile ditiragalo tše, o bile o tseba le ditlamorago tša tšona
- Dika tša ditiragalo tše di iponagatša go mmadi ka dinako tšohle
- Ge ditiragalo tše di tšwelela go babadi, go na le bao ba di bonago, ba di lemoga, le bao ba rego go di bona, ba se di šetše
- Ka tsela yeo, go lemogwa bohlale goba bošilo, go ipona molato goba go se ipone molato malebana le ditiragalo tše di hlolegilego lebakeng la bjale

Tekolanthago e ithekgile ka mabaka a mararo a bohlokwa e lego:

- Lebaka la tekolo
- Ditlamorago tša lebaka leo
- Lebaka leo molekodi a amanyago tiragalo ya lebaka la bjale le ya lebaka leo le fetilego

Le ge go le bjalo, mosekaseki yo ga a hlaloše mabaka ao ka botlalo ka ntle ga go no a bolela fela. Ge go lekolwa ditlhalošo tša borateori ba, go lemogwa bohlokwa bja thekniki ye ya tekolanthago, gomme go bohlokwa gore go lekolwe mohola woo wa yona.

4.1.1.2 Mehola ya tekolanthago

Abrams (1981: 139) le Cuddon (1977: 271) ba hlatholla gore mohola wa thekniki ye tekolanthago ke go gopotša le go lemoša mmadi ditiragalo tšeo di fetilego. Gape ba re go feta fao tekolanthago e bohlokwa ka gore e tsupolla kutu ya ditaba sengwalong. Go tlaleletša borateori ba, Baldick (1990: 9) o rotoga ka mošomo wo mongwe gape wa tekolanthago ka go bolela gore e thuša moanegi goba mongwadi go fa babadi tsebokamafuri yeo ba bego ba se na le yona malebana le baanegwa le ditiragalo. Ka go realo, le ge mongwadi a ka thoma kanegelo ka ditiragalo tša gare, fela ka tirišo ya tekolanthago, a ka kgona go boela morago go akaretša ditabana tšeo babadi ba bego ba sa di tsebe. Ka go dira bjalo, ba kgona go latela lenaneo la ditaba. Ke ka fao Lazarus le Smith (1983:121) ba rego mongwadi o gapeletšega go gomela morago ka ge a tla be a

nyaka go utolla le go gatelela ditiragalo tšeo a bonago e le tše bohlokwa, gomme babadi ba swanetšego go di tseba.

Go akaretša meholo ya tekolanthago, Mafela (1997: 128) o re thekniki ye, tekolanthago, ke karolo ye bohlokwa ya thulaganyo ya sengwalo ka gore ka yona mongwadi o kgona:

- Go utolla dimelo tša baanegwa tšeo babadi ba bego ba sa di tsebe
- Go fa babadi lesedi la selo seo se ka bego se šušumeditše moanegwa yo a itšego go dira taba ye e itšego
- Go tsupolla le go hlarolla ditaba tše bohlokwa tšeo di tlogo thuša mmadi go kwešiša seemo sa ditaba
- Go tsebiša babadi ditiragalo tšeo di diregilego mathomong a sengwalo, pele ga ge ba tla fihla go tšeo ba lebanego le tšona
- Go dira gore kanegelo e kwešišege, e be e kgodiše
- Go tšweletša moko wa ditaba wa sengwalo

4.1.1.3 Mehuta ya tekolanthago

Strachan (1990: 101) le Genette (1980: 49) ba re go na le mehuta ye meraro ya tekolanthago. Yona ke (a) tekolanthago ya ka ntle (*'external retrospection'*), (b) tekolanthago ya ka gare (*'internal retrospection'*) le (c) tekolanthago ya motswako (*'mixed retrospection'*).

▪ **Tekolanthago ya ka ntle**

Genette (1980: 49) le Strachan (1990: 101) ba bolela gore mo go tekolanthago ya ka ntle, ditiragalo tšeo mmadi a di elelwago ge a le mafelelong a sengwalo, di hwetšwa e le tšeo di hlagilego pele ga ge ditiragalokgolo tša sengwalo di ka thoma. Go ya ka borateori ba, mohuta wo wa tekolanthago o thuša go fa mmadi tsebo ya ka morago malebana le ditiro goba dikakanyo tša baanegwa. Go fa mohlala, mo go padi ya *Lenong la Gauta* (1982), Bopape o šomišitše mohuta wo wa tekolanthago ka go tsentšha ditaba tša kgale tša Mmatšhego ge a sa dula Gauteng, mola a hlokofetše, go utolla go se loke ga gagwe.

▪ **Tekolanthago ya ka gare**

Mo mohuteng wo, Genette (1980: 49) gotee le Strachan (1990: 101) ba bolela gore ditiragalo tša morago tšeo mmadi a di gopolago ge a lebane le tše mpsha, di hwetšwa ka gare ga nako ya ditiragalokgolo. Bohlokwa bja ditiragalo tšeo di tsenywago mo lebakeng la bjale, ke go tlaleletša ditiragalo tšeo di bego di tlogetšwe mo sengwalong. Ka go realo, ditiragalo tšeo di bego di tlogetšwe di a nyaretšwa, gore go kwešišwe tlholego ya tše mpsha. Motuku mo go 'Ralato I' (*Nka se lebale*, 1972), o diriša tekolanthago ya ka gare ka go hlagiša pego ya kuranta yeo e hlathollago lebaka leo le dirilego gore Ralato a se tle kerekeng mohlang wa lenyalo. Modiro wa thekniki ye mo, o lebane le go gakantšha babadi ge Ralato a fetoga wa go se loke.

Go tšwela pele Genette (1980: 102) le Swanepoel (1989:81) ba re go na le mehutana ye mebedi ya tekolanthago ya ka gare, e lego (a) mohuta wo o feletšego le (b) mohuta wo o ipoeletšago.

Rimmon-Kenan (1983: 47) o ruma ka go bolela gore tekolanthago ya ka ntle le ya ka gare di ka tšwelela e le mohutatselatee (*'homodiegetic'*) goba mohutatselantši (*'heterodiegetic'*). Mo go mohutatselatee, o bolela gore mongwadi o fa mmadi tsebokamafuri malebana le moanegwa o tee, tiragalo e tee le tatelano e tee ya ditiragalo; mola ka mohutatselantši, mmadi a fiwa tsebokamafuri malebana le moanegwa, tiragalo le tatelano ya ditiragalo tšeo di fapafapanego.

- **Tekolanthago ya motswako**

Genette (1980: 49) le Strachan (1990: 101) ba re gabotse tlhamego ya mohuta wo wa tekolanthago go ka thwe, ke mohuta wa thekniki wo o bopilwego ka go hlakanya mehuta ye mebedi; (a) tekolanthago ya ka ntle le (b) tekolanthago ya ka gare. Lebaka le le kgonthišago taba ye ke gore, mo go tekolanthago ya motswako, ditiragalo tšeo di hlagago mo gare ga nako ya ditiragalokgolo tša sengwalo, ke tšeo di hlagilego ka ntle ga nako ya ditiragalokgolo. Mo pading ya *Letsogo la Molao* (1984), Mphahlele o šomiša mohuta wo wa tekolanthago ka go tsentšha ditaba tša kgale tša Mathipa, gore semelo sa Moruti Makubu se tsebje.

Tlhalošo ya borateori ba e gateletše mehuta ye meraro ya tekolanthago, e lego (a) tekolanthago ya ka ntle, (b) tekolanthago ya ka gare le (c) tekolanthago ya motswako. Le ge mehuta yeo ba e boletšego e amogelwa ka mokgwa woo, fela go sa na le mehuta ye mengwe ye mebedi ye go tlogo bolelwa ka yona mo theseseng ye, e lego (a) go raraganya ditaba le (b) go swantšha ditaba. Mohuta wo wa go raraganya ditaba o na le mahlakore a mabedi, e lego (a) go fetola tatelano ya ditaba le (b) go tsentšha ditiragalo, e lego tekolanthago yeo e

hlalošitšwego ke borateori bao ba ka godimo. Bjale go yo hlalošwa lehlakore leo la go fetola tatelano ya ditaba le mohuta wo wa go swantšha ditaba.

- **Go fetola tatelano ya ditaba**

Go fetola tatelano ya ditaba ke go fetola ditiragalo tša go latelana, ke go re, tiragalo A e bolelwa mola tiragalo B e hlalošitšwe. Ka go realo, tatelano ya A le ya B e fetoga ya B le ya A. Mehlala ye mekaone e mo go *Megokgo ya Bjoko* (1968) ge Matsepe a thoma ditaba ka go tšweletša molato, mola ditaba tšeo di hlotšego molato woo, di bolelwa mo kgaolong ya bobedi; le mo go *Ke dirišitšwe ke Wena* (1994) moo Phasha a thomago padi ye ka tiragalo ya go lahlelwa ga lesea ka botshwelamare, yeo e tlogo direga mafelelong. Le ge go le bjalo, go lemogilwe gore mokgwa wo wa go anega ditaba, o na le mehola ye e rilego.

Bjale ge go bapetšwa mahlakore a mabedi a, (a) go fetola tatelano ya ditaba le (b) go tsentšha ditiragalo, go lemogwa gore le ge a nyakile go swana, fela a a fapana. Phapano e lebane le gore mo go lehlakore la go fetola tatelano, ge e le diteng, go bolelwa ka taba e tee; mola go lehlakore la go tsentšha ditiragalo, go bolelwa ka ditaba tše pedi. Taba ye nngwe ke gore go fetola tatelano ya ditaba le go tsentšha ditiragalo, go na le mediro ye e fapanego.

- Go swantšha ditaba

Mo go mohuta wo, taba ye e itšego e tšweletšwa mo mathomong a sengwalo, eupša ya se hlokomelwe. Fela ge ditaba di fihla mafelelong, taba ya go swana le yela e hlalošitšwego kua morago, e a tšweletšwa. Mohlala wo mobotse mohuteng wo, ke *Letsogo La Molao* (1984) ge ditaba tša go fegwa ga bagolegwa di hlalošwa mo mathomong (ge go fegwa batho ba šele); ebile di bolelwa gape mo mafelelong (ge go fegwa boFaro). Ka go realo, ditiragalo tšeo tše pedi tša go swana, di a swaragana, tša ba le mohola wo o itšego.

Le ge dithekniki tše pedi tše, tekolapejana le tekolanthago di hlalošitšwe ka mokgwa woo, fela go sa na le bothata bjo borateori bao ba sego ba fihla tharolong ya bjona, e lego tlhalošo ya dithekniki tše, gore di se fele di tšewa go ba selo se tee.

4.2 DIKOKWANE TŠE DI FAPANTŠHAGO TEKOLAPEJANA LE TEKOLANTHAGO

Mathomong a nyakišišo ye, go boletšwe gore tekolapejana le tekolanthago di nyakile go swana ka ge bobedi di na le dikokwane tše pedi, e lego kokwane ya poeletšo le ya boitemogelo. Le ge go le bjalo, go lemogilwe gore dithekniki tše pedi tše, di a fapana ka ge go na le dikokwane tše di itšego, tšeo go ka thwego ke motheo wa phapano magareng ga tšona. Go lekola dikokwane tšeo, go yo alwa tšeo di lebanego le tekolapejana pele, morago go hlokomelwe tša tekolanthago.

4.2.1 Dikokwane tša tekolapejana

- Tiragalo ge e tšwelela, e ba ye e sego ya tlwaelega ka ge mongwadi a rata gore mmadi a e hlokomele. Ge tiragalo e tšwelela ka tsela yeo e sego ya mehleng, e na le bohlokwa bja go sebotša mmadi ka ga tiragalo goba selo se sengwe seo se tlogo direga. Mo go *Leretheng la Mohwelere* (1996), Matsimela o tiiša kgonthe ya taba ye ka go diriša toro ya Ntemoge yeo e utollago kotsi yeo e tlogo wela monna wa gagwe Lekgeswa, e lego go hulwa tšhelete ke dikebeka. Ka go realo, bohlokwa bja toro yeo bo lebane le go utolla ditiragalo tšeo di sa tlogo.

- Tiragalo ge e hlaga, e makatša mmadi. Ka fao e dira gore a e ele hloko ka ge e mo lemoša bothata goba ditaba tšeo di tlogo hlagela moanegwa yo mongwe lebakeng leo le tlogo. Le gona fa, maikemišetšo a mongwadi e tla be e le go phafōša moanegwa yoo ka tiragalo ye e itšego, ye e sa tlogo. Go kgonthiša taba ye, Matsepe (1968: 48) o šomiša magokobu ao a topago le go metša ditaola tša mangaka a Kgoši Nthumule, morago a fofela bodikela. Tiragalo yeo ya go kgotsiša, e be e begela batho bao ba Kgoši Nthumule ka ga ntwa magareng ga bona le ba Kgoši Lefehlo, yeo e bego e kokota motseng wa bona. Ka gona go tšweletšwa ga magokobu ao go na le modiro wa tshedimošo.

- Tiragalo ge e tšwelela, e ba le maatlakgogedi. Ke go re, mmadi o kwa a eba le tšhušumetšo ya go bala sengwalo go iša pele go kwa gore ditaba tšeo di ukangwago, di yo phethega ka nnete, le gona di

yo felela ka tsela efe. Go fa mohlala, Phasha (1994) o diriša mantšu a Dipono ge a re:

Ngwana ... lekgarebe ... mooki
... botshwelamare ... [letl. 2].

Ge mmadi a kopana le mantšu a, o hlogohlega maikutlo, a ba a tlelwa ke tlhologelo ya go kwa pheletšo ya ona. Ka tsela yeo, mantšu ao a na le mošomo wa go hlohleletša mmadi go balela pele le pele.

- Tiragalo ya tekolapejana e tiišetša ditiragalo tšeo di sa tlogo ka gore ge mongwadi a e dirišitše mo sengwalong, mmadi o dula a letetše ditaba tšeo di tlogo latela, ka ge a seboditšwe ka tšona. Go hlatsela polelo ye, Matsepe (1981: 34) o diriša ditaola go sebotša Motšhelatšhego le Nthapedišeng gore morwa wa bona Seitshwenyeng o tlo timela, eupša ka morago a boe gae. Ka fao ditaola tšeo di na le mohola wa go utolla ditiragalo tša ka moso.

4.2.2 Dikokwane tša tekolanthago

- Ka tekolanthago, mongwadi o hlagiša tiragalo ye e tlwaelegilego, yeo ba bangwe ba babadi ba ka ikhwetšago ba se ba e lemoga, gomme o hwetša o ka re ba thoma go e bona ge e ipoeletša mafelelong. Mo go 'Roko ye ntsho' (1994: 23), Kobi o boela sekolong go yo tšwetša dithuto pele, a boe le purabura. Ge tiragalo

ye e tšwelela, mmadi ga a gakanegile ka ge e tlwaelegile. Ka fao o letela go bona Kobi a boile le purabura ya thuto. Fela ge ditaba di fihla mafelelong, mmadi o makala purabura yela e fetoga roko ya mosadi wa gagwe ge a mo iletše, ka ge a ile a boa a hlokošetše.

- Tiragalo ge e tšwelela, ga e makatše mmadi ka ge gantši e eba yeo e hlwago e direga. Le gona fa, gantši ge tiragalo e hloga, mmadi ga a e hlokomela ka ge a ipotša gore o tseba mafelelo a yona, gomme a tle a makale ge mafelelong ditaba di eme ka lešele. Go kgonthišiša taba ye, Mphahlele (1986: 7) o diriša lengwalo go tsebiša Nkwegadi gore monna wa gagwe, Bjanyeng, o hlokošetše Sekgoweng. Ge lengwalo le le tšwelela, mmadi ga a belaele selo ka diteng tša lona, o a le kgolwa; eupša mo mafelelong o utollelwa gore ditaba tša lengwalo leo e be e se nnete, ka ge Nkwegadi le motlabo wa gagwe ba be ba logile maano a gore lengwalo leo e be bohlatse kua mošate ge a leka go itšhireletša ge a šadile a hlala Bjanyeng.
- Ka tekolanthago, tiragalo ga e na maatlakgogedi ka gobane gantši bonnete bja taba bo utollwa ka mafelelong a sengwalo, ka nepo ya go fa mmadi tsebokamafuri ya tiragalo yeo go tlogo be go lebanwe le yona lebakeng leo. Mo go *Letsogo la Molao* (1984), Moruti Makubu, yo a bego a šoma go rapelela bagolegwa, o hlalošetša mogweragwe Mathipa ka ga masetlapelo ao a bego a a bona moo kgolegong ge bagolegwa ba fegwa. Mo mathomong ge a hlaloša ditaba tšeo, ga di godiše phišego ya mmadi ka ge di bonala eka ke karolo ya mehlamu yeo ba bego ba e swere; eupša ge mmadi a fihla mafelelong, ge go fegwa Faro, o thoma go lemoga gore tlhalošo yela ya moruti e be e le manyami a ge ngwana wa gagwe a fegwa.

- Tekolanthago e lebane le tiragalo yeo e utollago tlholego ya bothata. Ke go re, ka yona mongwadi o kgona go hlathollela babadi gore go tlile bjang gore taba ye e itšego e direge. Mo go *Sebego* (1985: 39-42), setšhaba sa Kgoši Mpholo se ile sa ikhwetša se swerwe ke sekatapowana/segateledi seo se ilego sa dira gore ba robale letšatši le be le hlatlogele godimo, ge ba be ba etetšwe ke ba Kgoši Kgobokanang. Erile ge baeng bao ba sepetše, Kgoši Mpholo a kgobokanya mangaka ao a ilego a tla a utolla ka ditaola gore baeng bao ba ba swarišitše boroko gore ba kgone go utswa tšhidi ya motse le go upolla methušo ya bona. Ka go realo, modiro wa ditaola fa, e bile go utollela bao ba Kgoši Mpholo gore go tlile bjang gore ba robale lebaka le letelele mohlang woo.

Go fihla fa, go lemogwa gore lehlakore la mathomo la maikemišetšo a nyakišišo ye, e lego tlhalošo ya tekolapejana le tekolanthago, le phethilwe. Go tloga fa go yo lekolwa ka fao bangwadi ba Sepedi ba dirišago dithekniki tše pedi tše, mo thulaganyong ya dingwalo tša bona.